

УДК 82

Біловус Леся

МОЛОДІЖНІ УЯВЛЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ МОДЕЛІ ПОТЕНЦІАЛУ ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ОПИТУВАННЯ СТУДЕНТІВ)

У статті проаналізовано результати опитування студентів ТНЕУ. Вони дали можливість говорити про те, що сучасна молодь має досить сформовані моральні позиції та життєві орієнтири, спрямовані на здобуття хорошої освіти, досягнення високого соціального й матеріального становища в суспільстві, побудову власної сім'ї. Свої життєві цілі респонденти прагнуть реалізовувати поетапно, лише черговість цих етапів різниться залежно від статі опитуваного. Також студенти висловлювали побажання стосовно власного бачення своєї майбутньої сім'ї, категорії батьківства, дискримінації у суспільстві за статевою ознакою.

Ключові слова: дискримінація за статевою ознакою, соціокультурна модель, духовний і моральний потенціал жінки, статус жінки і чоловіка в суспільстві.

Bilovus L. Youth representation of the sociocultural model potential of women in Ukrainian society (a survey of students)

This article analyses the results of a survey of students from the TNEU (Ternopil National Economic University). The received data allowed us to say, that contemporary youth has created rather firm moral principles and life orientation, aimed at obtaining a good education, high social and financial position in society, and starting their own family. The respondents prefer to implement their life goals by stages. But the sequence of these stages varies depending on the sex of each interviewed person. Also, students expressed their visions regarding their future family, the category affiliation, and the discrimination in society based on gender.

Key words: the discrimination based on gender, a socio-cultural model, the spiritual and moral potential of woman, the status of women and men in society.

Биловус Л. Молодежные представления социокультурной модели потенциала женщины в украинском обществе (за результатами опроса студентов)

В статье представлены результаты опроса студентов ТНЕУ. Они дали возможность сделать выводы о том, что современная молодежь имеет четко сформированные моральные позиции и жизненные ориентиры, направленные на получение хорошего образования, достижения высокого социального и материального статуса, создание семьи и рождение детей. Свои жизненные цели респонденты стараются реализовывать поэтапно, только последовательность этих этапов зависит от пола опрошенного. Также студенты выражали пожелания о своей будущей семье, категории отцовства и материнства, дискриминации в обществе за половым признаком.

Ключевые слова: дискриминация за половым признаком, социокультурная модель, духовный и нравственный потенциал женщины, статус женщины и мужчины в обществе.

Актуальність дослідження соціокультурної моделі потенціалу української жінки зумовлена наявністю тих нерозв'язаних проблем, що нагромадилися в нашому суспільстві у вигляді дискримінації за статевою ознакою, гендерній асиметрії, погіршення фізичного та морального здоров'я жінки, зростаючого пониження її соціально-правового та економічного статусу, престижу материнства у суспільній свідомості, відсутність можливості послідовної реалізації своїх життєвих планів, що призводить іноді до повної їх зміни. Однак різні групи населення залежно від віку, статі, соціального статусу чи освітнього рівня по-різному ставляться до цих проблем і розуміють їх. Показовими у цьому плані є уявлення української молоді щодо соціального статусу, ролі та призначення жінки у суспільстві та сім'ї, адже це категорія людей з новим мисленням, на яке не мали б суттєво впливати сучасні суперечності між реальним становищем жінки в соціокультурному просторі та традиційними уявленнями про це.

У ТНЕУ було проведено опитування студентів різних курсів факультету економіки та управління щодо розуміння ними статусу і соціальної ролі жінки й чоловіка в суспільстві та сім'ї, їх очікувань від шлюбу і їх уявлень про власну майбутню сім'ю.

Якісний і кількісний аналіз відповідей респондентів дозволяє констатувати, що більшість опитуваних дотримується традиційних уявлень щодо розподілу гендерних ролей. Більшість дівчат уявляє себе у шлюбі ідеальною господинею, дружиною, берегинею сімейного вогнища та коханкою. Незалежно від статі, більшість респондентів вважає, що жінка має бути, перш за все, матір'ю, виконуючи дуже важливу і відповідальну працю з виховання майбутніх поколінь. Саме на жінку лягає основна відповідальність за те, щоб її діти стали достойними членами українського суспільства та повноцінними особистостями.

Центральним моментом у дослідженні уявлень студентів про роль жінки в сім'ї та суспільстві є проблема статусу материнства. «Материнство від початку вміщує у собі суспільно-історичний, культурний, моральний і сімейний потенціал та уособлює біологічно-соціальні відношення матері до своєї дитини. Воно виступає як важливий механізм збереження і трансляції базових загальнолюдських цінностей, є стабілізуючим чинником культури, що забезпечує їй стійкість і спадкоємність» [1, с. 136]. Більшість респондентів досить високо оцінюють духовно-моральний потенціал своїх батьків, особливо матері, адже саме з неї вони конструюють свої уявлення про ідеальну дружину, матір та господиню. У свідомості української молоді саме мати є тією базовою цінністю, що сповідує людина протягом усього життя.

Однак у нашому суспільстві існує парадоксальна ситуація. У свідомості більшості молодих людей (та й не тільки молодих) переважає низький статус домогосподарки (хоча домогосподарки бувають різні) і одночасно декларується високий статус материнства, який донедавна не мав статусу виду соціальної діяльності, що користується повагою. Цю ситуацію може змінити цілеспрямована державна політика, метою якої має бути стимуляція народжуваності. Перший крок до цього – матеріальне заохочення з боку держави, через яке можливим стане реальне підвищення соціального статусу жінки в сім'ї та суспільстві й повернення до сімейних традицій. Відповідні національні проекти можуть дати можливість визнати материнство видом соціальної діяльності, що має трудовий характер (про що вже давно вимагають домогосподарки), знищить залежне становище жінки у суспільстві та сім'ї.

Таким чином, саме українська жінка має зберегти та передати майбутнім українським поколінням основи української менталь-

ності. Така тавтологія є виправданою, зважаючи на масовий виїзд за кордон наших жінок, де вони займаються вихованням та доглядають італійців, іспанців, греків, португальців, англійців і т. д., але тільки не своїх дітей.

Однак для того, щоб жінка могла реалізувати завдання щодо формування майбутнього нашої країни, вона повинна, на думку опитаних, мати високий рівень морально-етичних якостей та значні можливості для їх самовдосконалення. Проте закріплені суспільні гендерні стереотипи залишають жінці лише один шлях для самореалізації – домашню сферу. Незважаючи на велику залученість жінок у виробництві (91% жінок 80 годин на тиждень проводять на роботі), за ними також закріплений обов'язок виховання та соціалізації дітей. За даними соціологічного опитування, з'ясовано, що протягом тижня переважно матері займаються вихованням дітей: вони перевіряють домашні завдання, організовують дозвілля та розвивають інтелектуальний рівень своїх дітей [1, с. 136].

Чоловіки-респонденти оцінюють свою роль вище, ніж роль жінки, і не тільки у публічній сфері, а й у сімейному житті, вважаючи, що саме вони є джерелом духовності, моральності й авторитетом для своїх дітей і основним годувальником, який надає їм засоби для існування. Молоді люди вже тепер вважають, що їх високий статус пов'язаний передусім із соціальною мобільністю, конкурентоспроможністю на ринку праці.

Однак аналіз відповідей респондентів свідчить про наявність суперечності в суспільній свідомості студентів між ідеальним та реальним становищем чоловіка у сімейній сфері. Категорія батьківства як певний носій універсальних базових цінностей продовжує відігравати важливу роль у системі ціннісних орієнтацій молоді. Не тільки у юнаків, а й у дівчат батько постає як «найближча та найрідніша людина, товариш, приклад, опора, вчитель, зразок морально-етичних якостей». У відповідях респондентів чітко видно глибоку повагу, високий авторитет та любов до свого батька. 5% опитаних говорять про те, що він вчить їх поважати жінку, матір та її домашню працю, головним при цьому є авторитет батька, що конкретизується у його вчинках і справах. Однак лише 5% респондентів можуть описати благородні вчинки своїх батьків. Останні сприймаються лише як певна цінність, що необхідна для формування життєвих стратегій та орієнтирів.

Опитані студентки (77%) вважають, що чоловік повинен відігравати важливу роль у вихованні своїх дітей, адже без батька не можуть сформуватися такі якості, як мужність, твердість, надійність тощо. Якщо не буде любові та підтримки батька, можуть виникнути проблеми не тільки у вихованні хлопчиків, а й дівчаток. «Дитина виростає маминим сином...», їй немає з кого наслідувати ті якості, що притаманні тільки чоловікам. «Коли дитина росте без батька, вона починає відчувати себе неповноцінною».

Таким чином, для 100% опитаних юнаків і дівчат мати – це тепло, ласка, доброта, затишок, розуміння. Батько – це стабільність, надійність, сила, праця, турбота. Тому тільки у традиційній щасливій сім'ї індивід може безперешкодно перейняти позитивний досвід, життєві настанови, моральні норми й цінності, правила поведінки для соціальної адаптації.

Водночас 80% опитаних студенток висловили думку, що значно відрізняється від чоловічої. Сучасні чоловіки, як вважають респондентки, не прагнуть створити сім'ю, брати на себе відповідальність за утримання і виховання дітей, на відміну від жінок, у яких моральні зобов'язання перед сім'єю та дітьми значно вищі. У нашому теперішньому суспільстві у свідомості молодих людей простежуються суперечливі уявлення про те, який статус і роль жінки в сім'ї. Усвідомлюючи свої нові можливості, молоді жінки починають висувати нові, не властиві вітчизняній пострадянській патріархальній культурі вимоги до чоловіка та організації сімейно-шлюбних стосунків. Вони вважають, що у сучасній, переважно егалітарній сім'ї має бути рівноцінний розподіл обов'язків, спільне прийняття рішень і т. д. Змінюються уявлення і вимоги жінки щодо партнера у шлюбі та внутрішньосімейних стосунків, способів вирішення конфліктів тощо. Вона мріє про відповідного їй чоловіка. Звичайно, у кожній респондентки він різний, однак на основі відповідей можна створити певний збірний «ідеальний» образ. Отже, поруч з молодою жінкою, на її думку, має бути красивий, сильний, ніжний, турботливий, розуміючий, цілеспрямований, вихований, справедливий, здоровий чоловік. Йому приписуються такі характеристики: розум, матеріальна забезпеченість, чесність, доброта, люблячий сім'ю. Дехто ще до цього списку додає сміливість, уважність, симпатичність, душевність, упевненість, серйозність, гарну атлетичну тілобудову, відкритість, урівноваженість, інтелектуальність,

акуратність, надійність, самостійність, мужність. І обов'язкова умова – бути опорою для обраниці.

Однак практика свідчить про відхід молоді від допустимих форм сімейно-шлюбних взаємин у бік модернізації – не моногамних, альтернативних видів спільного життя. Простежується суперечлива тенденція, коли існують високі вимоги щодо духовно-морального обличчя матері й одночасно вважаються прийнятними антисімейні форми поведінки. Поряд з ідеалістичними поглядами про сімейне життя опитані юнаки, на відміну від дівчат, виявляють прагматизм. Вони вважають необхідним спільне проживання до шлюбу, оскільки це дає їм можливість перевірити «чистоту і міцність почуттів», стабільність стосунків. Від самого початку юнаки в цьому не вбачають нічого поганого, ще й переконані, що дівчина також згідна на альтернативну, вільну від зобов'язань форму «сімейного щастя». У цей період молоді люди хочуть устигнути відбутися як особистість, професіонал зі стабільним матеріальним становищем. Однак тривалість і характер таких форм стосунків вони чітко не визначають («як вийде!»). Натомість, 80% респонденток зазначають, що вони погоджуються на дошлюбні статеві стосунки з чоловіком для того, щоб швидко досягнути високого соціального статусу чи стабільного матеріального становища. Ці дані можна зіставити з результатами дослідження Г. Темкіної про п'ять «сексуальних сценаріїв» [3] – шлюбно-пронатальний, романтичний, комунікативний, гедоністичний і ринковий. Адже саме останньому сценарію відповідають бажання і настрої більшості респонденток: там розглядаються різні форми стосунків людей, не виключаючи секс, як форми економічних відносин (купівлі-продажу), де основний критерій задоволення – вигода, чоловік виступає у ролі спонсора, а жінка – у ролі утриманки.

Аналіз очікувань студентів від шлюбу та створення сім'ї засвідчив, що уявлення про своє майбутнє сімейне життя респонденти описали досить реалістично з проєкцією на соціально-економічне становище в країні. Молоді люди вважають, що їх сімейне життя буде стикатися з різними труднощами, матеріальними й духовними. При цьому вони не перестають сподіватися, що їх сімейні стосунки будуть щасливими, міцними, надійними та ін. Їм видається, що ускладнення будуть переважно матеріальні чи житлові, тоді як проблеми взаємин не лякають зовсім.

Статус жінки у суспільстві, на відміну від статусу чоловіка, оцінюється як низький, однак студенти додають, що це всього лише пережиток часу. На їх думку, недалекий той період, коли соціальний статус людини буде залежати не від статі, а від рівня освіти, професіоналізму та вміння виконувати свої соціальні функції. Причини дискримінації за статевою ознакою студенти вбачають у традиційному розподілі соціальних ролей у суспільній свідомості між чоловіком і жінкою. Респонденти вважають, що жінка повинна себе реалізувати як професіонал, мати можливість робити кар'єру, бути управлінцем та політиком.

Дослідження, проведені в нашій країні, констатують, що у професійній ієрархії молодих українок на першому місці при виборі професії стоять традиційно «жіночі»: наукові працівники, педагоги, вихователі. На друге місце вони поставили актуальні сьогодні професії у сфері економіки та планування. Третє місце займають медичні працівники та юристи. На четвертому – працівники мистецтва. Літератори та видавці зайняли п'яте місце. Незначна кількість опитаних бачить себе торговими працівниками, дрібними офісними клерками. Ці результати наочно свідчать про збереження традиційних жіночих професійних орієнтацій. При означенні вирішальних чинників вибору роботи дівчата на перше місце поставили цікаву роботу, а на друге місце велику зарплату. На третьому місці виявилася престижна установа, на четвертому – комфортні умови праці, а на п'ятому – вільний графік. Ці результати підтверджують характерну для нашого часу ситуацію, пов'язану із зайнятістю жінок, коли при виборі роботи такі колись важливі для майбутніх дружин та матерів вільний графік та комфортні умови праці відходять на другий план. Майже половина (48%) дівчат бачать себе у майбутньому хорошим фахівцем своєї справи, а 73% припускають бути матеріально забезпеченими. При цьому можливим способом «заробляння грошей» вони для себе визначають не тільки утримання їх багатим чоловіком, але й власну активну участь у суспільному виробництві. Причому перший варіант дівчата розглядають як швидкий, але дуже ненадійний.

Незважаючи на відмінності в орієнтації на майбутню професію, у більшості студенток простежуються досить чіткі уявлення про майбутнє життя та прагнення до самостійної активної діяльності та саморозвитку. Вони вибудовують ланцюг послідовності

та поетапності своїх життєвих цілей: здобуття освіти – створення сім'ї та народження дитини – професійне та кар'єрне зростання – народження другої дитини. Українки демонструють бажання адаптуватися до нових соціально-економічних умов нашого нестабільного ринкового суспільства, знайти у ньому своє місце. Активне прагнення до самореалізації є певним критерієм динамічності їхнього духовного життя.

Вплив все ще наявних в Україні негативних тенденцій щодо соціально-правового та економічного статусу жінки в сім'ї та суспільстві, зміни її духовно-моральних орієнтирів на фоні дискримінації у виробничій і професійній сферах, погіршення її фізичного і морального здоров'я, падіння престижу материнства, поява альтернативних форм шлюбу неминуче призведе до іншого змісту духовно-морального потенціалу українок.

Варто зазначити, що зниження ролі та статусу сім'ї в українському суспільстві, її кризове становище неминуче впливає на внутрішній світ жінки. При цьому можливість реалізації своїх прагнень у різних типах сімей є неоднаковою. Наприклад, у бездітній сім'ї (за умови свідомої відмови від дитини чи через фізіологічну нездатність до дітонародження) жінка весь свій потенціал спрямовує у несімейну сферу діяльності і саме там досягає помітних успіхів. У матріфокальній сім'ї жінка виконує роль вихователя та є єдиним джерелом матеріального доходу й утримання сім'ї і дитини. У цьому випадку можливість самореалізації, у тому числі й у духовному плані, багато в чому залежить від рівня освіти, соціального та матеріального статусу. Відсутність чоловіка і матеріальні проблеми стають причиною трансформації духовного й морального життя жінки, обмежують можливості його повної реалізації. Альтернативна форма співжиття – «один з батьків – діти – подруга/друг одного з батьків», запропонована Т. Гурко й Т. Агаріним [2], видається утопією, оскільки її поширенню заважають традиційні уявлення і прагнення більшості українок створити повноцінну сім'ю. А «співчутливі дяді», що приходять і відходять, не несуть у собі моральної і духовної основи ні для виховання дітей, ні для укріплення сім'ї і тим більше духовного потенціалу самої жінки.

Феноменом може стати матріфокальна сім'я, що свідомо створена самотньою жінкою, яка займає високе і стабільне соціально-економічне становище. Тут духовний і моральний світ

жінки живе іншими законами і правилами: не обмежена побутовими проблемами, вона може реалізуватися, наприклад, у владно-політичних структурах і вільно займатися підприємницькою діяльністю [1].

Кризові явища у вітчизняному суспільстві, економіці ставлять сучасну сім'ю і жінку перед необхідністю вибору тієї чи іншої моделі існування, у якій вона могла б реалізувати свої основні функції, потреби і потенціал. Будь-які спроби поєднати успішну професійну діяльність і кар'єру з повноцінними сімейними турботами поки що розбиваються об реалії української дійсності, оскільки на пострадянському просторі відсутні можливості поетапної та послідовної реалізації жінкою своїх соціальних ролей і функцій.

Література:

1. Варнакова Л. А. Духовно-нравственный потенциал женщины в социокультурных представлениях молодежи // Вестник ННГУ им. Н. Лобачевского. – 2007. – № 1 (6). – С. 135–140.
2. Гурко Т. А. Родительство: социальные аспекты. – М. : ЦОЦ, 2003. – 160 с.
3. Темкина А. А. Сценарии сексуальности и гендерные различия // В поисках сексуальности. – СПб. : Изд. Дмитрий Буланин, 2002. – С. 247–286.